

„NAUJOJO AUKLĖJIMO“ REIKALAVIMŲ MOKYKLAI KRITIKA

V. MIKENAS

Spartus Vakarų Europos valstybių ir JAV ekonomikos vystymasis (XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje) kėlė naujus reikalavimus visuomeniniam gyvenimui, taip pat ir švietimui. Mokykla nebepatenkino gyvenimo poreikių, mažai dėmesio skyrė gamtos mokslams, menkai tepa-ruošė jaunimą praktinei veiklai. Senosios mokyklos kritika, kuri buvo nukreipta prieš esamus trūkumus, siekė duoti pozityvią naujojo švietimo programą. Tuo metu iškilo ne viena pedagoginė srovė, pasišovusi patenkinti visuomeninį užsakymą švietimui. Viena iš tokių buržuazinės pedagogikos srovių buvo „naujojo auklėjimo“ pedagogika.

Lietuvoje XX a. pradžia yra naujojo auklėjimo pedagogikos įsigalėjimo laikotarpis. Pažangūs mokytojai A. Busilas, V. Ruzgas, J. Murka, A. Jakučionis, M. Varnienė, A. Vokietaitis ir daugelis kitų buvo aktyvūs naujosios mokyklos rėmėjai.

Lietuvos eksperimentinės psichologijos ir pedagogikos pradininkas J. Vabalas-Gudaitis „Pedagogikos paskaitose“ (1925 m.), straipsnyje „Naujų kelių ieškojimas pedagogikoje“ (1928 m.), kurse apie vaiko psichologiją, kuris neteisingai buvo vadinamas „Paidalogija“ (1927 m.) ir kt. naujojo auklėjimo pedagoginę mintį Lietuvoje tarsi susintetino. Jis davė sistemingų žinių iš naujojo auklėjimo pedagogikos ir mokyklų organizavimo istorijos, smulkiai išdėstė

programos minimum ir maksimum reikalavimus su savo pastabomis, nurodė eilę problemų, aiškindamas, kaip jos galėtų būti sprendžiamos Lietuvoje, ir išsamiai aprašė Anglijos tipingiausios naujosios mokyklos patyrimą. Nenagrinėdami kitų klausimų, paliesime tik J. Vabalo-Gudaičio kritines pastabas naujųjų mokyklų adresu. Analizuodamas naujųjų mokyklų istoriją, J. Vabalas-Gudaitis atkreipė mokytojų ir visuomenės dėmesį į tai, kad naujajai pedagogikai dirvą parengė XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios eksperimentinė psichologija ir pedagogika, o prasidėjęs dviejų amžių sandūroje sąjūdis, kuris turėjo didelį būrį pasekėjų Europoje ir JAV, buvo nukreiptas prieš tradicinę to meto mokymo ir auklėjimo sistemą, jos turinį, metodus bei priemones.

Didžiausiais naujojo auklėjimo pedagogikos autoritetais J. Vabalas-Gudaitis pripažino įžvalgesnius teoretikus pedagogus E. Key, Ed. Klaparedą, M. Montesorį, A. Ferjerą, Dž. Džui, G. Keršenšteinį, A. Lajų ir kitus, kurie kėlė radikaliai naujas pažiūras į vaiką ir jo vystymąsi.

Kadangi buržuazinė Lietuva neturėjo nei išsamaus pedagogikos teorijos, nei pedagogikos istorijos vadovėlio, kuriuose būtų nagrinėjamos naujosios pedagogikos problemos, tai J. Vabalo-Gudaičio publikuojama spaudoje ir dėstoma per paskaitas medžiaga turėjo svarbią

pažintinę reikšmę, nes jis sistemingiau už kitus pajėgė apibendrinti naujojo auklėjimo pedagogikos šalininkų teorinius teiginius. Buvo aiškinama, kad, skirtingai nuo suaugusių, vaikai gyvena savitą gyvenimą, kad vaikystė yra pats svarbiausias žmogaus gyvenimo laikotarpis, ir dėl to vaikams reikalinga jauki, maloni aplinka, draugiški tėvų, mokytojų ir apskritai suaugusiųjų santykiai su vaikais. Mokymas, lavinimas bei ugdymas yra veiksmingi tik tada, kai jie derinami su vaiko normalaus vystymosi dėsniniais. Pastangos, kurias vaikai deda mokydami, turi plaukti iš vaikų interesų, aktyvumo ir noro mokytis, bet ne iš prievartos. Tada vidinis vaiko asmenybės drausmingumas, besiformuojantis mokykloje, pakeis išorinį, primestą iš viršaus. Naujojo auklėjimo pedagogika neatsirado tuščioje vietoje. Skaitant jos šalininkų raštus, nesunku pastebėti šių idėjų ryšį su J. Komenskio, J. Pestalocio, Dž. Loko, Ž. Ruso, L. Tolstojaus reikalavimais, taip pat H. Spenserio, A. Binė tyrimais. Pažymėdamas naujosios ir klasikinės pedagogikos bendrumus (vaiko laisvės, darbinio mokymo, kūrybingumo ir kt. klausimais)¹, J. Vabalas-Gudaitis parodė, kad, vystantis pramonei, atsiradę nauji gyvenimo reikalavimai išklubino visus senosios mokyklos pagrindus, o naujojo auklėjimo pasiūlos žymiai daugiau atitiko to meto visuomenės poreikius, negu senoji mokymo, lavinimo ir ugdymo sanklodos. Dėl to nėra jokio atsitiktinumo, jog pagal naujojo auklėjimo pedagogikos pavyzdį pirmoji mokykla buvo įkurta 1889 metais seniausioje kapitalizmo šalyje Anglijoje, Abatsholme. Ją įkūrė S. Redis². Vėliau tokio tipo mokyklos atsiradė Vokietijoje (G. Litcas), Šveicarijoje (Frejus ir Cuberbileris), Prancūzijoje

(E. Demolenas) ir kitur. Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse minėtos mokyklos jau skaičiuojamos dešimtimis ne tik Europos kontinente, bet ir JAV.

Pastebėjus, kad kiekviena šalis, steigdama mokyklas, įnešė tam tikrų atmainų, iškilo reikalas turėti vadovaujantį centrą. J. Vabalas-Gudaitis rašė, jog dėl to 1912 metais Ženevos internacionalinis susivienijimas buvo reorganizuotas į „Tarptautinį naujųjų mokyklų biurą“. Jo vadovais išrinkti A. Ferjeras ir Ed. Klaparedas. O 1921 metais sušauktas pirmasis Naujosios mokyklos šalininkų kongresas įkūrė „Tarptautinę naujojo auklėjimo lygą“, kuri ėmė leisti savo laikraščius: „The new Era“ — Londone, „Pour l'ère nouvelle“ — Ženevoje ir „Das werdende Zeitalter“ — Berlyne³. Naujųjų mokyklų bruožai buvo aprašyti programose minimum ir maksimum⁴. Jose apibūdintas naujosios mokyklos idealas ir nurodyta 30 požymių, kurių bent 15 turi turėti mokykla, jeigu ji nori, kad būtų priimta į tarptautinę lygą. J. Vabalas-Gudaitis pažymi, jog programa minimum reikalavo: 1) kad mokyklos būtų steigiamos už miesto, gamtos prieglobstyje, 2) mokymas būtų grindžiamas tyrimais ir papildomas rankų darbais ir 3) mokyklos tvarkomos mokinių savivaldos pagrindais.

Programa maksimum nustatė fizinio, protinio, dorovinio auklėjimo ir mokyklos vidaus tvarkos reikalavimus. Kitaip sakant, programoje maksimum buvo glaustai (30 punktų) išdėstyti naujosios pedagogikos teoriniai teiginiai mokytojams praktikams.

Iš to matyti, kad J. Vabalas-Gudaitis buvo gerai susipažinęs su naujojo auklėjimo idėjomis ir įsigilinęs į eksperimentinės psichologijos klausimus.

¹ J. Vabalas-Gudaitis, Naujų kelių ieškojimas pedagogikoje, „Naujoji mokykla“, red. V. Ruzgas, K., 1928, p. 41.

² Ten pat, p. 47.

³ Ten pat, p. 48.

⁴ Ten pat.

Vertindamas naująjį mokyklai paskelbtus reikalavimus, jis rėmėsi konstrukcinės sąveikos pedagogika. Už tai į naująjį auklėjimą jis galėjo pažvelgti iš kitų pozicijų ir kritiškai.

Programa minimum ir maksimum, jo nuomone, neatitiko rimtų mokslinių reikalavimų, nes ji sudaryta neapgalvotai. Antai 1–10 punktuose daugiausia kalbama apie fizinį (kūno) ugdymą; 11–20 punktuose — apie intelektualinį ugdymą ir 21–30 — apie dorovinį ugdymą⁵. Vadinasi, kiekviename skyriuje randame po 10 požymių, „nors pirmame skyriuje yra įmaišytų žymių, priklausančių kitiems skyriams“⁶. Visai teisingai J. Vabalas-Gudaitis pastebi, kad toks ugdymo priemonių skaičiaus vienodumas (po dešimtį) skirtingiems dalykams, kaip fiziniam, intelektualiniam arba doroviniam ugdymui, „rodo mechanišką, o gal būt, net atsitiktinį priemonių parinkimą“⁷. Tešdamas mintį, autorius pastebi, jog visai nepalietas jausmų ugdymas, migloti ir supainioti samprotavimai apie valios ugdymą. Ieškant naujų mokyklos kelių, J. Vabalas-Gudaitis nuomone, negalima vienašališkai kalbėti apie auklėjimą, neatsižvelgiant į vietos sąlygas, krašto tradicijas, nieko nepasakyti apie mokyklos vieningumą, mokyklos sąveiką su tėvais, visuomene, mokinių „... dalyvavimą visuomenei naudingame bei produktingame darbe, patobulintų mokymo metodų įvedimą, realistinį mokymo pagrindą, mokymo individualizaciją ir t. t.“⁸

Nors J. Vabalas-Gudaitis tiesiai nepasakė, bet iš argumentavimo sistemos aiškėja, kad, mėginant pritaikyti naujųjų mokyklų programą Lietuvoje, būtina

ją adaptuoti ir, žinoma, papildyti, susisteminti. Naujosios mokyklos, pagal jį, geros tuo, kad stengėsi kovoti su inertiškumu, kuris apėmė Europos švietėjus, labiausiai pedagogus praktikus. „Dabar mūsų pedagoginė praktika ne kuo skiriasi nuo praktikos XVI a.: visur vyrauja „kalimas“ ir senovės romėnų principas „non multa, sed multum“. Kalbų mokymasis atima bemaž pusę valandų, skirtų mokslo dalykams (apie 100 iš 209 val.), o nė vienos jų gerai neišmoktame. Daugiau pusės laiko atima įvairūs įgytų žinių patikrinimai (bet intelektualinės jėgos visai netikrinamos), o pats svarbiausias mankštinimosi momentas ir sunkiausias darbas — pamokų priruošimas, atiduotas pačių mokinių nuožiūrai ir atliekamas jau be jokios pedagoginės pagalbos“⁹. Matome, kad tokiu būdu naujosios mokyklos bandymą atsisakyti rutinos J. Vabalas-Gudaitis pripažino progresyviu, bet kartu su jos teigiamomis pusėmis nurodė, kad aplinkos pakeitimas, kaip yra reikalaujama programoje, dar neišsprendė visų auklėjimo sunkumų ir „mažai tepakeitė auklėjimo sistemą“¹⁰. Dar daugiau, „naujosios mokyklos, norėdamos imponuoti kitiems, stengėsi ne tik vidaus tvarka bei savo auklėjimo dvasia patenkinti naujosios pedagogikos reikalavimus, bet ir savo išviršine išvaizda bei higienišku neatsilikti nuo tų reikalavimų, o tai reikalauja lėšų“¹¹. Todėl naujoji mokykla buvo prieinama tik turtingiesiems, kurie gali padengti mokymo išlaidas. J. Vabalas-Gudaitis rašo, kad visa tai įnešė į mokyklą buržuazinę dvasią ir „aristokratiškumą bloga prasme“¹². Esant tokioms sąlygoms, sumažėjo ir eksper-

⁵ Ten pat, p. 48.

⁶ Ten pat.

⁷ Ten pat, p. 49.

⁸ Ten pat, p. 50.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat, p. 49.

¹¹ Ten pat, p. 51.

¹² Ten pat.

mento reikšmė, nes jo rezultatų nebuvo įmanoma pritaikyti „biednuomenės mokykloms“¹³, t. y. masinei mokyklai, kuri būtų visiems prieinama.

Tokį J. Vabalų-Gudaičio nusistatymą naujųjų mokyklų atžvilgiu galima paaiškinti jo moksliniu objektyvumu ir pažiūrų demokratiškumu.

Objektyvus mokslinis požiūris į auklėjimą padėjo J. Vabalui-Gudaičiui išskirti ne tik trūkumus, su kuriais negalima ir šiandien nesutikti, bet ir nurodyti probleminius klausimus: apie auklėjimą internatuose ir už miesto, koedukaciją, rankų darbus ir natūralią gimnastiką mokykloje, taip pat apie dalykinę mokymo sistemą, mokinių savivaldą ir mokytojo vietą naujojoje mokykloje¹⁴.

Naujojo auklėjimo pedagogikos siūlomas internatas nieko bendro neturėjo su uždaromis bažnytinėmis mokyklomis, nors pagal kai kuriuos išorinius požymius analogija ir galima (bendras gyvenimas, mokymas ir auklėjimas). Naujosios mokyklos buvo XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios pedagogikos produktas. J. Vabalas-Gudaitis internato, kaip mokymo ir auklėjimo organizavimo formos, neneigė, bet pasisakė prieš inertiškumą, pareikšdamas abejones. Jis nurodė, kad „galima dar, pavyzdžiui, ginčytis dėl auklėjimo internatuose ir dar už miesto (2 žymė), vadinasi, labai izoliuotoje aplinkoje, ar čia daugiau teigiamybių ar neigiamybių iškyla. Taip pat ir koedukacijos klausimas (5 žymė) dar nėra galutinai priimtas, bent kaip taisyklė visur vykdyti“¹⁵. J. Vabalų-Gudaičio abejonės buvo tam tikras mokslinio pažinimo etapas. Gyvenimas parodė tokių mokyklų tikrąją vertę. Jos pagal siūlomą pavidalą neprigijo, nors pati idėja ir šiandien tebėra rimtų studijų objektas.

Programoje ten, kur kalbama apie mokymą ir auklėjimą uždaro tipo gerai įrengtose ir netoli miesto esančiose mokyklose, apie bendrą berniukų ir mergaičių auklėjimą panašiose į šeimos gyvenimą sąlygose, aiškiai atsispindėjo rekapituliacijos teorija, kuri įsitvirtino pedagogikoje po to, kai E. Hekelis ir F. Miuleris suformulavo savo biogenetinį dėsnį. Ed. Torndaikas, A. Ferjeras, S. Holas, V. Šternas ir kiti šį dėsnį atskirais atvejais suabsoliutino, mėginami surasti analogiją tarp žmonių giminės ir individualaus žmogaus vystymosi. Pats rekapituliacijos faktas, mokslinis jo vertinimas J. Vabalui-Gudaičiui nekėlė abejonių. Jis nesutiko tik su įrodytais, kurie išskrapė šį dėsnį. Dar 1925 metais J. Vabalas-Gudaitis, dėstydamas vaiko psichologijos kursą Kauno universitete, aiškino: „Šio dėsnio (biogenetinio.— V. M.) šalininkai tvirtina, kad žmogaus embrionas (nuo embriono užsimezgamio iki gimimo) pakartoja sutrumpintoje formoje žmogaus evoliuciją nuo paprasčiausio gyvio iki nekultūringo žmogaus stadijos. Jei embrionas atkartoja žmogaus išsivystymo kelią, tai dar nereiškia, kad embrionas būtų praejęs žuvies, keturkojo ir kitas stadijas“¹⁶. Pasisakydamas prieš dirbtinai išgalvotas individualaus vystymosi stadijas (medžiotojo, piemens, žemdirbio, pramonininko ir kt.), pridūrė, kad „remtis šiuo biogenetiniu dėsniu negalima, nes čia yra daug prieštaravimų“¹⁷, ir „istorijos etapus negalima sulyginti su vaiko brendimo etapais“¹⁸.

Santūrios kritinės J. Vabalų-Gudaičio pastabos prieš rekapituliacijos koncepcijos biologizavimą kartu buvo nukreiptos ir prieš naujojo auklėjimo teorijos šalininkų duotą vaiko individualaus vysty-

¹³ Ten pat, p. 51.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Ten pat, p. 49.

¹⁶ J. Vabalas-Gudaitis, Pėdalogija, K., 1927, p. 9.

¹⁷ Ten pat, p. 10.

¹⁸ Ten pat.

mosi pedagoginį vertinimą. Ed. Klapedo aiškinimas apie vaikystę kaip būtiną žmogiškosios raidos etapą ir tai, kad pedagogas privalo pastebėti kiekvieną, net mažiausią, tačiau būdingą vaikystės periodui apraišką, ir kad turi paklusniai sekti vaiko prigimtį, kuri yra vienintelis ir svarbiausias pedagogo vadovas¹⁹, turėjo prieštaravimų. Prigimties pervertinimas, J. Vabalas-Gudaitis nuomone, sumenkino kitus auklėjimo faktorius (aplinkos, socialinių santykių ir kt.) ir kartu į auklėjimą įnešė stichiškumo elementus, o per didelis vaiko išaukštinimas nuvedė į vienpusiškumo klystkeliuos — pedocentrizmą. J. Vabalas-Gudaitis, gerokai vėliau (1932 m.) grįždamas prie šio klausimo, nurodė, kad asmenybė yra labai sudėtinga. Ji vientisa ir diferencijuota, sąlyginai pastovi ir nuolat besikeičianti sistema, turinti savo individualaus vystymosi istoriją. Kiekvienas „vaikas nėra atskirų gabumų ir sielos galių (atminties, proto, valios, jausmų) rinkinys, nes visi gabumai ir psichinės ypatybės sudaro organišką, struktūringą vienetą. Vieningą individo struktūrą išreiškia „asmenybės“ žodis“²⁰.

„Todėl ir negalima veikti kurį pavienį gabumą ar psichinę ypatybę,— vienu žodžiu, izoliuotą psichikos elementą,— aiškina J. Vabalas-Gudaitis.— Visuomet veikiamė visą žmogaus asmenybę. Kaip palietus vieną augalo „mimosa pudica“ lapelį, ji tuojau visa susiglaudžia, taip ir pavienios psichinės funkcijos veikimas

tuojau paplinta po visą organizmą ir psichiką“²¹. Be to, individualaus žmogaus vystymasis, arba ontogenezė, pagal J. Vabalą-Gudaitį, yra ne tik organizmo, bet ir asmenybės, kaip sąmoningos socialinės esybės, tapšmas. Tai vieningas, integralus procesas. Jis pasireiškia, visų pirma, organizmo ir atskirų jo organų augimu, žmogaus funkcinių galimybių kitėjimu. Vystymasis, eidamas iš žemesnių formų į įvairesnes ir sudėtingesnes, liečia ne tik fizinį brendimą, psichiką, bet ir žmonių socialinius santykius. Tokios pažiūros buvo smūgis ir kitoms metafizinėms pažiūroms, aiškinančioms vystymosi procesą kaip mechaninį vaiko proporcijų didėjimą, kaip procesą, kuriame nieko naujo neatsiranda, išskyrus kiekybinius pakitimus.

Tarp kritinių pastabų „naujųjų mokyklų“ adresu sutinkame minčių užuomazgų ir kitais pedagogikos klausimais. Platesnis jų aiškinimas yra tolesnių tyrinėjimų dalykas.

Tačiau iš to, kas pasakyta, aiškėja, kad „naujojo auklėjimo“ idėjomis Lietuvoje pradėta domėtis jau tuo metu, kada jos ėmė kilti ir vystytis Vakarų Europoje ir JAV. Naujosios mokyklos buvo svarstymų objektu. Kritinės pastabos dėl jų tikslingumo leidžia įsitikinti, kad Lietuvoje buvo savarankiškos pedagoginės minties užuomazgų ir kad Lietuvos mokytojai bei pedagogai nestovėjo nuošaliai nuo naujausių pedagoginių kitų šalių ieškojimų.

VVPI
Pedagogikos katedra

Įteikta
1969 m. gruodžio mėn.

¹⁹ Э. Кларед, Психология ребенка и экспериментальная педагогика, СПб., 1911, стр. 116.

²⁰ J. Vabalas-Gudaitis, Pedagogika, K., 1932, p. 68.

²¹ Ten pat, p. 69.